

In 2000 bijna 9 miljoen ton huishoudelijk afval ingezameld

Openbaar gereinigd

In 1938 was het ophalen van het huisvuil in de meeste grote gemeenten goed geregeld. In dat jaar bestonden reinigingsdiensten in vrijwel alle gemeenten met 5 duizend inwoners of meer. Deze reinigingsdiensten bereikten meer dan 95 procent van de bevolking. Het ophalen van het vuilnis gebeurde er meestal door de gemeente zelf, door een eigen reinigingsdienst of door gemeentewerken.

Burgers uit de steden lieten hun vuil en afval vroeger gewoon op straat achter of wierpen het in de stadsgracht. Overal in de stad stonden mesthopen, varkens liepen vrij op straat rond, geiten sliepen bij de familie in huis, in de bedompte kelderwoningen in de steden, zelfs tot diep in de negentiende eeuw.

Kadavers op straat

Waren onze voorouders zulke smeerpetsen? Uit de inhoud van de zogeheten stadskeuren krijgen we die indruk wel. In deze keuren stonden voorschriften die de vervuiling van de openbare weg aan banden moest leggen. Zeer oud zijn de eerste keurbouken van Haarlem (1390), Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Arnhem, Groningen en Zutphen (vijftiende eeuw). Zo'n voorschrift luidde bijvoorbeeld dat kadavers van paarden, varkens, koeien, honden en katten niet zo maar op straat mochten worden gegooid. Blijkbaar was dat in veel steden de praktijk. Nadien zijn de keuren steeds aangevuld en uitgebreid, blijkbaar omdat de bevolking het maar moeilijk vond om ernaar te leven.

Groningen was de eerste stad die haar burgers een veegplicht oplegde. Dat was in 1497. In Amsterdam was het vegen van markten, pleinen en bruggen en enkele hoofdstraten een zaak van de gemeente zelf. Zij sloot daarvoor een contract met de Maatschappij voor den Werkenden Stand.

Vuilnisvaten

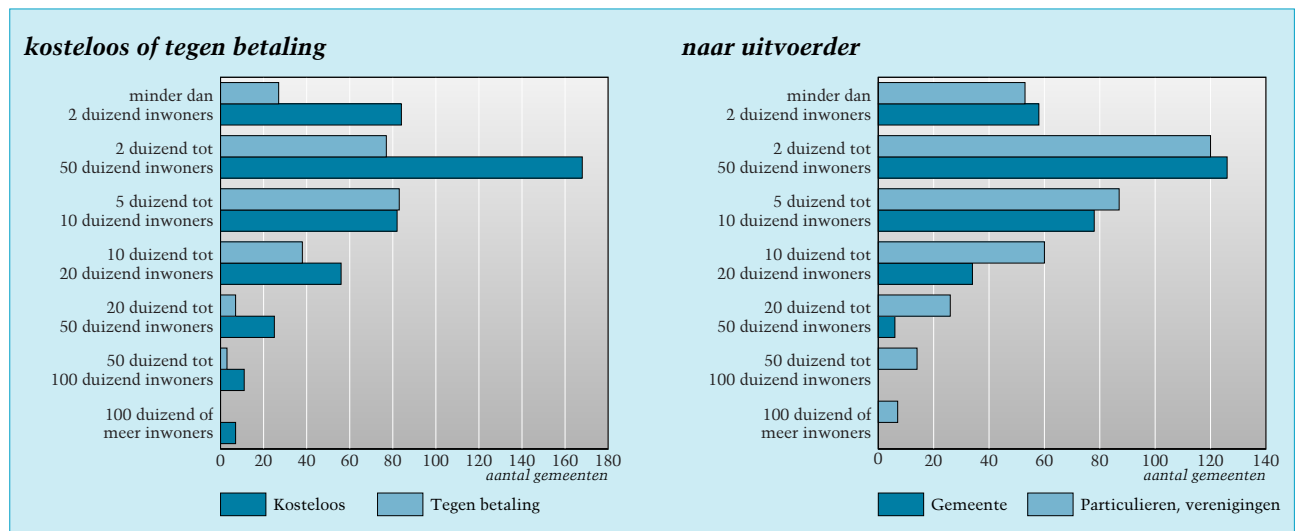
Het aanwijzen van een of meer plaatsen waar de burger zijn vuilnis kon storten, was een andere manier om het probleem aan te pakken. Zo'n maatregel ging vaak gepaard met het plaatsen van bakken en vaten die van stadswege werden geleegd. Amsterdam kende al in 1475 openbare vuilnisvaten. De Amsterdamse weeshuizen hadden het beheer ervan. Zij zorgden ervoor dat de vaten en de grond eromheen schoon werden gehouden. In ruil daarvoor kregen ze de opbrengst van de verkoop van de stadscompost.

Aanbesteding

Den Haag kende al voor 1550 de bepaling dat het vuil alleen op bepaalde dagen, meestal vlak voor een zon- of feestdag, op straat mocht worden gegooid. Buurtgenoten moesten het bij toerbeurt weghalen. Veel steden gingen ertoe over het ophalen van het vuil aan te besteden en aan de meestbiedende te verpachten. De pachters verkochten het afval vervolgens gesorteerd in lompen, beenderen en stadsmest. Groningen was de eerste stad die begon met straatreiniging ten behoeve van de burgerij (1526). Het was een initiatief van de Broeders van het Fraterhuis, zij hielpen met de uitvoering van de werkzaamheden.

Het was nog een kleine stap naar stadsreiniging met eigen personeel, die de stad tien jaar later zette.

Huisvuilophaal naar gemeentegrootte, 1938

Stadsreiniging

Reiniging op kosten van de stad garandeerde de beste resultaten, maar was tegelijk een dure oplossing. Het stadsbestuur van Amsterdam had een bijzondere constructie bedacht die de kosten drukte. Zij besloot in 1673 'de Directie van het vulnis in het toekomstende den regenten-aalmoezeniers aan te bevelen.' De inzameling en verkoop van het vuilnis was voor het kort daarvoor opgerichte Aalmoezeniersweeshuis een mooie bron van inkomsten. Vanaf dat moment waren de regenten van het weeshuis feitelijk de directeuren van de stadsreiniging. Van stadswege hield een 'Opsieder Generaal van de vulliskarren en schuyten' toezicht op de naleving van de overeenkomst.

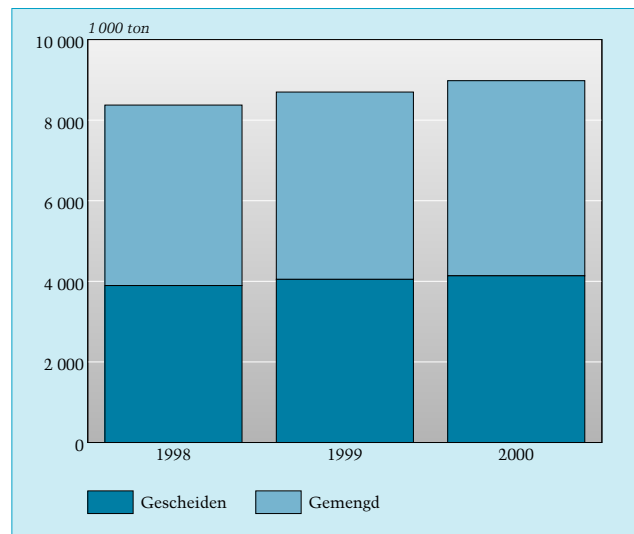
Veel andere stedelijke besturen vonden soortgelijke construc-

ties. Het schoonhouden van de straten werd niet zelden de verantwoordelijkheid van het burgerlijk armbestuur of een voor dat doel opgericht Werkfonds. Tegen een schamel inkomen van soms niet meer dan enkele centen per uur lieten deze fondsen hun steuntrekkende arbeiders de straten schoonmaken.

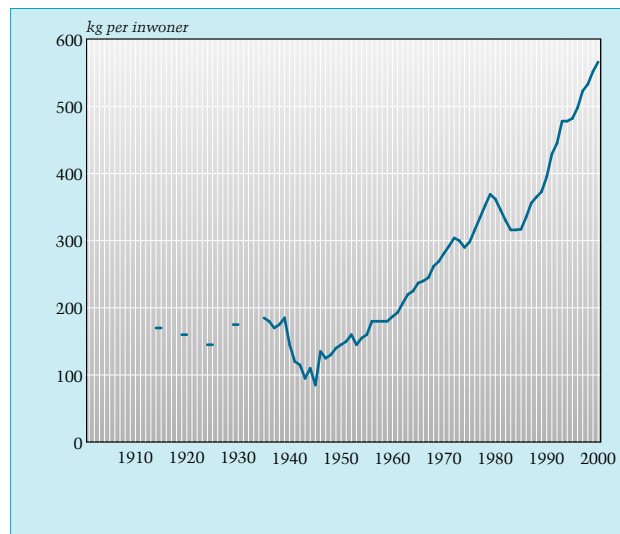
In perioden van mesttekorten was de verkoop van stadsmest een lucratieve zaak.

De stadsmest van Groningen ging naar de nabij gelegen veenkoloniën. De stad had een deel van de gronden in de veenstreek in eigendom. Huurders van deze gronden waren verplicht ze met stadsvuil te bemesten. Het was een van de redenen waarom de Groningse stadsreiniging meer dan een eeuw lang met winst heeft kunnen werken.

Huishoudelijk afval

Ingezameld huishoudelijk afval

Welvaartsgroei

Nijpend werd het afvalprobleem vooral vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw. De berg huisvuil nam sneller toe dan de bevolking. Het was een gevolg van industrialisatie, welvaartsgroei, bevolkingsgroei en revolutiewoningbouw. Het dwong de stadsbesturen tot ingrijpen om te voorkomen dat de stadsbewoners in hun eigen vuil zouden omkomen. In Amsterdam en Rotterdam leidde de toenemende vervuiling tot noodmaatregelen. Opzichters van de gemeentereiniging kregen de bevoegdheid op te treden als gemeenteveldwachter en konden overtreders van de reinigingsvoorschriften op de bon slingeren. Ziekten verspreidden zich gemakkelijk door de stad. Dat leerden de cholera- en pokkenepidemieën in de jaren vijftig, zestig en zeventig van de negentiende eeuw. Er bestond veel ervaringsinzicht in het verband tussen ziekte en vuil, het gebrek aan hygiëne, de erbarmelijke toestanden op het gebied van de huisvesting, de bodem- en waterverontreiniging en de slechte kwaliteit van het drinkwater. Artsen, 'hygiënisten' genoemd, hebben vanaf de jaren veertig van de negentiende bij voortdurende wijze op het verband tussen het ontstaan van allerlei ziekten en daarmee samenhangende sterfte en de verontreiniging van de leefomgeving.

Dumpen

Het dumpen van vuil in moerassen en plassen, of het ophogen van bouwgrond of wegen met onbewerkt huisvuil waren instrumenten die gemakzuchtige gemeentebesturen hanteerden om hun afval kwijt te raken. Het fabriceren van briquettes of bakstenen, na bijmenging met klei of leem, was een andere optie. Afvalverbranding was kostbaar en technisch lastig en het lukte pas goed in de twintigste eeuw. In Den Haag was in 1918 een noodvuilverbrandingsinstallatie opgericht waarmee geprobeerd werd elektriciteit op te wekken.

Reinigingsdiensten

In 1938 was het ophalen van het huisvuil in de meeste grote gemeenten inmiddels goed geregeld. In zes van de zeven gemeenten met 100 duizend inwoners of meer werd het huisvuil bij alle inwoners opgehaald. Het waren Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, Haarlem en Groningen. In Eindhoven, in 1938 de zevende gemeente in grootte, was dit ophaalbereik 67 procent. In 1938 bestonden reinigingsdiensten in vrijwel alle gemeenten met 5 duizend inwoners of meer. Deze reinigingsdiensten bereikten meer dan 95 procent van de bevolking. In kleinere gemeenten en in gemeenten met een agrarisch karakter hadden de reinigingsdiensten een minder groot bereik of ontbrak zo'n dienst zelfs geheel.

Het schoonhouden van de openbare straten gebeurde in de grootste gemeenten meestal door de gemeente zelf, door een eigen reinigingsdienst of door gemeentewerken. Soms werkte de gemeente daarbij samen met particuliere bedrijven. Spora-

Statistiek van de openbare reiniging

Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft in 1938 van alle gemeenten gegevens gevraagd over het aantal inwoners, de aard en frequentie van de reinigingswerkzaamheden (huisvuil ophalen, straatreiniging, stofbestrijding, sneeuwverwijdering, zout- en zandstrooien, verzameling en afvoer van faecaliën, reiniging van straatkolken en riolen, baggeren en schoonhouden van openbare wateren, schoonhouden van urinoirs, opslag, verwerking (verbranding) van afval, en eventuele andere reinigingswerkzaamheden. Verder is de omvang van deze werkzaamheden vermeld.

Het Bureau heeft ook een berekening gemaakt van het aantal inwoners dat van de ophaaldienst gebruik maakte. Die berekening berustte voor een deel op schattingen van de gemeentambtenaren die de formulieren invulden. De dekking van het huisvuil ophalen is gemeten naar het aantal ingezetenen of het aantal aangeslotenen bij wie het huisvuil werd opgehaald. Het Bureau heeft vervolgens een schatting gemaakt van het percentage ingezetenen voor wie de ophaaldienst werkzaam was. Dat is gebeurd door het aantal aansluitingen te vermenigvuldigen met 3,75, de gemiddelde huishoudengrootte.

Ten slotte geeft de statistiek ook informatie over de wijze van verzameling (riolering, septic tanks, beerputten, normaaltonnen en willekeurig vaatwerk) en van de bestemming van het vuil en afval (meststoffen zonder bewerking, meststoffen na bewerking, demping of ophoging, verbranding, of storting zonder bepaalde bestemming).

disch was de zorg voor de huisvuilophaal overgelaten aan particuliere ondernemers of plaatselijke verenigingen.

Gescheiden inzameling

De berg huishoudelijk afval is blijven toenemen, van 175 kg per inwoner in 1938 tot ruim een halve ton in 2000. In dit laatste jaar is in totaal bijna negen miljoen ton huishoudelijk afval ingezameld, waarvan 4,1 miljoen ton gescheiden is ingezameld. Het gaat dan om groente-, fruit- en tuinafval, oud papier, glas, textiel, puin, witgoed en klein chemisch afval. Het meeste huishoudelijk afval, 4,6 miljoen ton in 2000, wordt gemengd ingezameld. Het gaat dan om huishoudelijk restafval en grof huishoudelijk afval. ◀

Ronald van der Bie

CBS, *Statistiek der openbare reiniging in Nederland 1938*. ('s-Gravenhage 1940)

J.L. van Zanden en S.W. Verstegen, *Groene geschiedenis van Nederland*. (Utrecht 1993)